

KRIMINALNA EKONOMIJA, DUH STUPIDNOSTI I INTELEKTUALNI BALONI

Tvrde kocke, meke glave, slomljena srca

Bila je tranzicija. I dogodio se otpor. Živopisne mase zauzele su hladne trgove i ulice. Pa ih namah preobrazile u javna poprišta, bar privremeno oslobođena mračnog – a istovremeno bučnog i smrdljivog – gospodstva privatnih automobila. Iz ljutih grla i rečitih transparenata izlile su se bujice optužbi i zahteva. Granitne kocke podigle su krila i otvorilo se nebo. Svetlo sunca, mada još prilično bledunjavo i sramežljivo, ugledali su označitelji, koji su prethodno bili neizrecivi – bar u ozbiljnim, uglednim i odgovornim intelektualnim sredinama – jer se o njih okačinju ideje za koje se računalo da su istorijski poražene, politički diskreditovane i kulturno ismejane. Recimo: solidarnost, ekonomska pravednost (i razboritost), klasna borba, socijalizam (dabome – da ne bude neprijatne zabune – demokratskog i ekološkog kova), revolucija i čak i komunizam (kao teorija i praksa, koja nišani s one strane kapitalizma i njegovih strukturnih temelja, npr. privatne svojine produkcionih sredstava, konkurencije, beskonačne akumulacije, profitne organizacije radnih procesa, privatizacije viška vrednosti, oglašavanja i prava nasleđivanja nagrabljenog bogatstva).

Povratak potlačenog ili samo zaboravljenog i konačno – za svaki slučaj – ideološki strogo cenzurisanog (zabranjenog i sankcionisanog)? Ili možda klica nečega što je bilo čak i u starom, pokojnom režimu, koji je skoro preko noći oduvala pobedonosna kontrarevolucija, uglavnom prilično loše shvaćeno i takođe ne preterano omiljeno? Bilo kako bilo, nameće se pitanje, da li je ustanički pokret, premda samo *sotto voce*, najavio makar simbolički kraj, inače relativno kratkog, ali uzburkanog perioda dramatičnih (ireverzibilnih?) promena koje se sve razgovetnije pokazuju kao sažaljenja vredan šut u prazno, grozničavo koraćanje slepom ulicom ili bezuman skok u zagušljivu močvaru u žurbi zavarenih propagandnih mamaca. Odgovor se za sada još nesigurno klata u vazduhu, premda po svoj prilici nije teško priznati da je aktuelno stanje stvari u mnogočemu tragikomično. Naime: upravo dostignuća koja bi trebalo da budu razlog za nacionalni ponos *non plus ultra* – naročito ushićeno, opsenarsko, demokratski & intelektualno legitimisano uključivanje u evro-atlantske (političke, pravne, ekonomske, finansijske, vojne i crkvene) integracije – sada izgledaju kao podmukla klopka, mračni lavirint, u kojem je (uporedo sa pustošenjem privrednih temelja) čudesno isparila u vazduh i državna suverenost, ta krvlju zalivena i odricanjem poduprta vrednost, o kojoj je izgleda predugo moglo samo da se sanja (a sada se prikazuje samo još kao fatamorgana ili halucinacija).

Ironija sudbine? Prevara stoleća? Ili ipak još jedan u nizu marifetluka koje podmuklo (iza savijenih kičmi individualnih svesti) izmišlja lukavi metafizički entitet, kome bi po svoj prilici

više nego „um“ odgovarala oznaka „bezumnost“? Ko će ga znati. Ali, nije to ni najbitnije. Mrskija je činjenica da – bar u periodu kada je s mukom tkan ovaj tekst – nije moguće pozdano oceniti, kolika (i kakva) je zapravo realna (a ne samo retorička) politička podrška koju uživa (i na koju može da računa) ustanički pokret. Obećavajući rezultati anketa javnog mnjenja mogu da budu prilično varljivi (i čudljivo promenljivi). A, dosadašnje stvarno/fizičko učešće na protestima bilo je... Veliko, (pre)malo (s obzirom na objektivnu ozbiljnost situacije) ili nešto između? S čim bismo ga upoređivali? Sa svetinom od deset hiljada glava, koja se okupila da bi oduševljeno pozdravila junakinju zavejanih padina, sportsku zvezdu, otelotvorenje individualne – materijalne i statusne – uspešnosti, koja je plod prirodnog talenta, teškog treninga („rada“), hrabrosti, privatnog novca sponzora/oglašivača, medijske pažnje i javne darežljivosti? Hm, čini se (nadam se, da se kao pesimista „po prirodi“ – varam), da su razlozi za prevratnički optimizam, revolucionarnu samosvest ili veru u mogućnost skorašnjeg radikalnog (društvenog i kulturnog) preobražaja poprilično trošni. Što uopšte ne iznenađuje ako pomislimo na stanje duha, koje su kao glavnu uzgrednu štetu (*essentially by-product*) zajedno ostvarile tranzicione metamorfoze i ako prizovemo pred mutne oči tipični postmoderni emocionalni bučkuriš, u kojem se tiskaju teskobom natopljeni strahovi, cinizam, oportunistički, ozlojeđenosti, apatija, tek jedva prigušeni gnev, nepoverljivost, nejakost, zbunjenost, utapanje u „večnoj“ sadašnjosti i surova borbenost, koju zahtevaju svakodnevnih sukobi („demoni konkurencije“) za sticanje ili očuvanje radnog mesta (ličnog ili porodičnog dohotka), još nezauzete tržišne niše, goli opstanak, otplaćivanje dugova ili poziciona dobra. Drugim rečima: sve je više ljudi, koji – da bi se fizički i psihički (o)držali u neizdrživoj, ponižavajućoj, produktivno usijanoj svakodnevnoj banalnosti – moraju preventivno da se zabarikadiraju u čelični karakterni oklop (i kurativno da traže utehu u kompenzacionoj potrošnji i pomoć u svakojakim duhovnim flasterima, štakama ili invalidskim kolicima), uz koji se sistemsko kritičke ideje (i vizije drugačijeg, boljeg sveta) rasplinjavaju kao mehuri od sapunice ili se od njega odbijaju kao poslovično pričanje zidu. Pritom, nije na odmet prizvati u svest radosno iskrene reči čelične (sada već pokojne) gospođe Margaret Tačer: „Ekonomija je metoda, cilj je promeniti dušu“ (Harvey, 2012: 34). Dakle, potrebno je i podvući da se novom liberalizmu to nesumnjivo posrećilo u iznenađujućoj meri (slično kao obnova/ojačanje – a u postsocijalističkim državama uspostavljanje – klasne moći vladajućih elita), što se naročito vidi iz skrušene pomirenosti sa požrtvovanim podređivanjem parazitskoj (i bar u poslednjoj instanci fiktivnoj) vlasti bankovnih, finansijskih, vlasnika nekretnina i drugih rentijera (odnosno njihovih predanih/prodanih poverenika u nacionalnim i međunarodnim političkim strukturama).

Bogataši čestitaju i srdačno vas pozdravljaju

Karakteristika protestne dinamike, koja je udarala u oči i uši, bila je naglašena uloga specifičnih kriminoloških tematika. Tako bi čak i Marsovac, koji bi ovdašnje bučno „događanje“ (zapravo politizaciju) puka udobno posmatrao iz svog naučnofantastičnog vozila, vrlo brzo shvatio da je izvikanu priču o tranzicionim uspesima najprimerenije čitati – premda u suprotnosti sa dominantnim predlozima društvenih nauka – kao napeti kriminalni roman. Već njegov prolog je dirljiv, rodoljubiv (domobranski) rat za samostalnu/nezavisnu

državu (odnosno za otcepljenje od aljkave balkanske družine i za što brže katapultiranje u civilizacijski superiorno naručje, predugo samo iz daleka obožavanog Zapada), koji se završio munjevitom porazom jedne od najsilnijih evropskih armija, a kao dodatak se – ako uvidavno apstrahujemo ne baš impresivan broj mrtvaca – iz njega iscedila i gusta dimna zavesa, sve drugo, nego kao zanemarljiv scenski efekat na velikoj i bogato garniranoj pozornici gde su zatim, kao na tekućoj traci, počele da se prikazuju afere koje oduzimaju dah i vratolomni skandali (sa uvek novim, a takođe i stalnim pozorišnim osobljem). Samo radi grubog osveženja sećanja: trgovina oružjem, administrativno etničko čišćenje (birokratsko brisanje nepoželjnih kategorija stanovništva), pljačkanje javnih sredstava, iscrpljivanje preduzeća, bankarsko pljačkanje, utaje poreza, pronevere, zloupotrebe položaja, planirani stečajevi, pranje (prljavog?) novca, uzurpacije prostora (gradnjama, koje neretko izgledaju više kao sve drugo nego kao „crne“), poslovne prevare, mešetarenje sa zemljištima i deonicama, iznuđivanje, iskorišćavanje i šikaniranje zaposlenih srećnika, korupcija političara i činovnika na nacionalnom i lokalnom nivou kao i – bar dva puta podvucimo – njihovih privatnih partnera (građana pod navodnicama) iz „civilnog“ društva (u okviru kojeg su privatizacija, ograđivanje ili obogaljivanje zajedničkog, više ili manje normalno, neproblematično „stanje stvari“), varanje radnika i potrošača, *catch the cash* piramidalne šeme (iskušenja *par excellence* za nestrpljive milionere na čekanju, željne brze i lake zarade)...

No, značajno je, da su ti novovremski grabljivci (viši i niži feudalski na Betajnovi) obično obrazovani (neretko okićeni sjajnim akademskim odličjima) i takođe dobro zbrinuti, prava suprotnost stereotipne kriminalne figure, tradicionalnog gosta crnih hronika (i zatvora). A pre svega ih je krasila zavidna – ali ne i iznenađujuća – imunost u odnosu prema (ne)formalnim sankcijama, što je značajan razlog za rasprostranjeno uverenje da pravna država „ne funkcioniše“, ali da postoje – reci i piši – dve tvorevine sa tim značenjski prilično maglovitim nazivima, i to jedna za sitne građane i druga za proždrljive svinje uz korita ili pak za krave, čiju svetost obezbeđuje članstvo u „političkoj“ stranci (što još najbolje podseća na smesu kvazimafijaške strukture, zavoda za zapošljavanje i agencije za distribuciju povoljnih poslovnih mogućnosti, (*offers that cannot be refused*), mreže uticajnih saveza, poznanstava i krvnih/porodičnih veza (*cosa nostra*) kao i na uslužne pravne eksperte (koji su, kao što znamo, za platežno verodostojnog klijenta spremni da učine „sve“). Dobro, ne smemo prevideti, da je kriminalni nagon za sticanjem bio u mnogo čemu omogućen i podstreknut upravo delovanjem „pravne države“, koja je avangardnim vesnicima i proizvođačima novih vremena obezbedila gotovo idilično „rađanje slobode“, npr. moćnim zakonskim bedemom najrazličitijih – bankarskih, poslovnih, ugovornih, poreskih, vojnih i drugih – tajni, a ne manje važno i tendenciozno ispisanim pravilima igre (odnosno zakonitog pljačkanja) i višeslojnim slabljenjem kontrolnih institucija. I još gore, ne zaboravimo da se najveći deo tranzicione krađe stoleća (kolektivne kazne za „apsolutno zlo komunističkog totalitarizma“?), npr. denacionalizacija i privatizacija društvenog vlasništva, dogodila u blagom sazvučju sa slovom i duhom važećih propisa, blagoslovima nezavisnih sudova i molitvama vrhovnih pravničkih sveštenika, a konačno i uz aktivnu ili bar pasivnu podršku malih, neposvećenih ljudi, koji su bez rezervi usvojili veru u osnovne neoliberalne dogme: svako privatni posednik, svako deoničar (mali kapitalista sa malim pohlepom?), svako preduzetnik samoga sebe, svako

svakome konkurent, svako primarno i nepopustljivo zagledan u svoj ekonomski interes (i statusnu promociju).

Ali, pažnja. Nestrpljivci, koji su žustro pohrlili u divlji lov na novac, makar su na nivou cilja (ili vrednosne orijentacije) radili strogo konformistički. Motivaciona srž njihove „krivice“ leži u tome što su želeli da se najkraćim putem (i dakle uvažavajući preporuke ekonomske/instrumentalne racionalnosti) što više približe idealnom čoveku kapitalističkog sistema, tj. liku bogataša (čija je proročka anticipacija u civilnom društvu realnog socijalizma bio „privatnik“, koji je često bio i ponosni vlasnik automobila koji se izdvajao iz bljutavog proseka). Nova vremena, novi uzori, nova statusna merila, nova društvena bića. I, naravno, nove moralne lekcije – „Bogaćenje sada više nije sramotno“. I njegov rezultat, privatno bogatstvo, ne treba više sramežljivo skrivati. Na njega možeš biti opravdano ponosan, jer je simbol tvoje uspešnosti, ogledalo tvojih urođenih ili stečenih mogućnosti i vrlina. Ukratko: zaslužena nagrada za tvoj trud. Kapitalističke – vidljive i nevidljive – ruke su tvrde i hrapave, ali pravedne. Pre ili kasnije pobrinu se za to da se prirodne zakonitosti preliju u društvene i kulturne. Da sposobni i vredni budu nagrađeni, štetočine kažnjene, a nekorisni gurnuti u magareći čošak. Dame i gospodo, zar se nismo – gotovo jednoglasno i aklamacijom intelektualne narodne elite – odlučili za demokratiju, slobodno preduzetništvo, tržišnu privredu, pravnu državu i ljudska prava, pre svega zato da vredni i preduzimljivi više ne budu ugnjetavani i ponižavani. Da je omogućeno svakome, ko to može i ume, da bez grize savesti i mučnog straha poleti što više u zvezdano nebo. I to će, konačno, biti od koristi svima, jer bogati privatnici su osnova i uslov kapaciteta bogate države, inkubator radnih mesta, motor privrednog rasta i *eo ipso* društvenog napretka. Obožavajte, poštuajte, slušajte i oponašajte ih, a pre svega ne gnjavite ih, da mogu spokojno uživati u svemu onome što im pripada. Što je samo njihovo. I što će posle njihove smrti opravdano pasti u naručje naslednika, jer „krv nije voda“.

Narodno ogorčenje se već neko vreme usmerava pre svega protiv izabrane (i takođe medijski ozloglašene) družine povampirenih političara, biznismena, preduzetnika, menadžera, advokata, bankara i finansijera (*brothers and sisters in money*). To se naročito jasno pokazalo i na protestima, koji su ponudili retku mogućnost da se šačica posebno omraženih lopova zaspe specifičnim moralnim – mada uglavnom prilično blagim – sankcijama (npr. u obliku poternica, pogrdnih usklika i podrugljivih zapisa). Ko zna, možda će bučni pritisak ulice samo ohrabriti prodavce pravosudne radne snage da ubuduće budu manje saosećajni i blagi bar prema najnotornijim otelotvorenjima privrednog i političkog kriminala (*crimes of the powerful*). Sa druge strane je nažalost manje (ako uopšte i jeste) verovatno da će se nakradeno bogatstvo ikada vratiti u već svojski opljačkane/isisane državne jaslje (treba uzeti u obzir da oduzimanje protipravno stečenog plena zapravo i nije kazna u strogom značenju). Ipak: normativna ocena da je „tajkun“ očigledan primerak lošeg bogataša, postala je već skoro *lieu commun*. Još važnije – a pre svega politički neuporedivo zapaljivije – jeste pitanje: da li pored kontroverznih bogataša postoje i njihove dobre kolege, naime oni, čiji su basnoslovno (ili već upravo sublimno) bogatstvo i astronomski dohoci pravno-politički bezgrešni, odnosno koji su srazmerno odgovarajući odsjaj njihovog radnog doprinosa zajedničkom blagostanju? Ili drugačije rečeno: da li je stari dobri Balzak pogre-

šio kada je napisao da se iza svakog pravog bogatstva kriju zločini? Čini se da se odgovor odmah pokazuje kao na dlanu: čuveni pisac bio je u pravu, groteskno nejednaka raspodjela materijalnog bogatstva i dohodaka je nepravedna, neopravdana, neprihvatljiva, nepodnošljiva, sramotna, kriminalna (iako se poziva na zakon koji je po pravilu samo izraz „pravde“ jačeg ili nasilnijeg). Ipak bi se mnogo ko još uvek užasnua nad ovakvom/ovakvim (o) sudom. Takođe je i u intelektualnim krugovima duboko uvreženo mišljenje da nije pristojno stavljati pod upitnik zapanjujuće koncentracije bogatstva u prljavim i često okrvavljenim rukama tanke manjine. Bizarno: čak i sada, kada i nije više baš toliko izopačeno kritikovati evidentne kapitalističke ludosti (pogotovo ako na njih pažljivo nalepimo zloglasni epitet „neoliberalne“), izgleda kao da su veliki privatni vlasnici (kao i njihove debelo preplaćene menadžerske, advokatske i druge intelektualne štitonoše) još uvek skoro nedodirljivi. Sa druge strane, skoro svi se – uključujući i brojne dobrodušne bogataše – drage volje (ili bar „u načelu“) slažu da bi trebalo objaviti rat siromaštvu (mada se u realnom svetu to najčešće pokaže kao ovakvo ili onakvo ratovanje protiv sirotinje).

Kako je to moguće? Kako pojasniti tu nastranu trpeljivost prema vrhunskim lopovima, prevarantima, iznuđivačima i nasilnicima (koji su u poređenju sa kriminalcima, koje pretežno ugošćavaju zatvori, samo blede, grube, amaterske imitacije)? Kako protumačiti srceparajuću solidarnost sa bogatašima, poduprtu nadasve opipljivim odricanjem, čak samoučćenjem i samožrtvovanjem? Izložimo, *grosso modo*, bar pet činilaca. Prvo, centralna poruka omniprezentne i kontinuirane ekonomske propagande (oglašavanja ili reklamiranja potrošačke robe, tj. tobože apolitičke delatnosti, koja je u nadležnosti nesporno kreativnog segmenta organskih intelektualaca kapitala) jeste „kult bogatstva“ (Canfora, 2006: 321–324), koji neizbežno obuhvata i obožavanje njegovih blaženih privatnih nosilaca (vladajuće klase). Drugo, postoje bogataši, kojima se poklanja posebno intenzivno i ekstenzivno (i po pravilu takođe iskreno) obožavanje: to su zvezde (sportske, filmske, medijske, muzičke, manekenske i slične), idoli (veći i manji bogovi) masa, kraljevi i kraljice ljudskih srdaca (lokacija, na kojima se valjda razvija mišljenje poštenih i nedužnih društvenih bića), ambasadori kapitalističke dobre volje (dobre pohlepe), primeri zavisti vredne kombinacije fizičke/pojavne privlačnosti (*look*), popularnosti (slave), finansijske uspešnosti, privlačnog životnog stila i „rada“ koji izgleda više kao igra ili zabava. Treće, bogataši obično fasciniraju radoznavnu publiku baš onim što je u suštini krajnje gnusno, naime, svojim konstantnim, grotesknim šepurenjem, koje se iskazuje u predimenzioniranim (kvaziaristokratskim) prebivalištim, gomilanju stambenih objekata, umnožavanju automobila, ogromnim plovilima, privatnim avionima, brižljivo zabarikadiranim prostranim posedima... Četvrto, bogataši s lakoćom mogu sebi priuštiti da tu i tamo odigraju i ulogu dobrotvorne (a uglavnom uzorno racionalne) krave muzare, koja pomaže natprosečno siromašnima ili talentovanima. Peto, bogatstvo omogućava vlasniku da postigne ono što hoće na prilično elegantan način: ne naređenjima poduprtim pretnjama, nego kupovinom poželjne usluge ili odustajanja (svako, kažu, ima svoju – obično ne preterano visoku – cenu, a koju je, zbog konkurentskih pritisaka, spreman i da snizi i da se pruži na raspolaganje „na akciji“).

Stvari, slike, ideje i nejednakost oružja

Oštra reč „lopovi“, koja je gromko odjekivala na protestima, nije letela na račun najodurnijih primeraka kriminalnog okorišćavanja. Ustanici zaslužuju priznanje što su upozorili još i na druge širokopotezne tranzicione krađe. Recimo: da su narodu (koga Ustav inače dobrodušno – cinično? – označava kao nosioca vlasti) ukradena i dobra, kao što su demokratija, nezavisnost/samostalnost, čak i država, formalno monopolistička proizvođačica normativnih akata, tj. važećih propisa. Oni su, inače, začeti u političkom procesu, a kada napuste parlamentarnu kovačnicu, začas dožive pravu pravcatu alhemijsku transmutaciju ili mističnu transsupstancijaciju: počinju da se smatraju i obrađuju kao „pravo“, značenjski (čulno neopaziv) entitet, koji je još uvek na mnogo boljem glasu nego njegovi zvanični tvorci i njihovi (obično tajanstveniji) došaptači (kao što je npr. moguće naslutiti iz glasnog zauzimanja za „pravnu državu“). To je čudno, zato što je „pozitivno“ pravo suštinski buržoasko, zasnovano na sakrosaktnom privatnom vlasništvu (a istovremeno Ustav slikovito nigde izričito ne pominje kapitalizam, što može stvoriti utisak da je taj izrabljivački i iracionalni režim vlasti neka vrsta prirodnog iscetka stvarne vladavine prava, naime one koju priznaju „civilizacijski najnapredniji narodi“). Možda je još teže shvatljiva samorazumljivost, sa kojom pada iz probavnog trakta (već prilično omrznute i prezrene) politike pravo u usta (ne baš omiljenih, ali svejedno neuporedivo manje puta kritikovanih) pravnika, koji su ekskluzivno ovlašćeni (i plaćeni) za njegovo autoritativno tumačenje i nametanje. Recimo, ako laik ima pravni problem, obično mora da se obrati advokatu, koji je jedini u mogućnosti da prevede „predmet“ klijenta na jezik koji će biti razumljiv sudiji. I najviši lokalni pravosudni organ – časni Ustavni sud – sme da bude otvoren samo za vrhunske predstavnike pravničke mudrosti (hm, ili barem „struke“), zato što niko drugi ne bi bio sposoban da pravilno pročita i interpretira sadržajno, iznad svega težak (a, za neupućene valjda uglavnom nedokučiv) državotvorni tekst. Ako bi neuki naivno uzeo u ruke tu svetu knjižicu, možda bi ga ubrzo pohodile jeretičke, dogmatski pogrešne misli. Recimo: da država (za razliku od privatnog vlasništva) ne štiti ni ljudska prava niti ljudsko dostojanstvo (a istina je da ni „građani“ nisu preterano zainteresovani za ovu vrednost jer su bez pomena vrednog otpora prihvatili nametnutu transformaciju u najamne radnike i čak dobrovoljne kupce intelektualno ponižavajućih medijskih „dobara“); da država nije odvojena od dominantne verske zajednice (zapravo, strane države u državi); da se privredna delatnost u previše slučajeva ne izvodi u skladu sa javnom korišću; da država ne stvara mogućnosti za sticanje odgovarajućeg stana; da su poslanici prvenstveno predstavnici svoje stranke i često samo njenog predsednika; da je članstvo u kriminalno-terorističkom udruženju, koje se zove NATO, nespojivo sa kulturom mira i nenasilja (a konačno ni sa elementarnim moralnim osećajem); da... Ha, i ako bi se perspektivni čitalac drsko latio i drugih pravnih tekstova, po svoj prilici bi isto tako cupkao od čuđenja (ili bi se previjao pod salvama divljega grohota). Prilikom čitanja krivičnog zakona zaprepašćeno bi saznao da su zločini koji čine *in abstracto* čvrsto jezgro kriminaliteta – npr. pljačka, krađa, prevara, iznuđivanje, otmica, fizičko nasilje, istrebljivanje živih bića i uništavanje ili zagađivanje prirode – *in concreto* vrlo često sasvim normalne (ne samo nekažnjavane, nego čak i sjajno nagrađivane) ekonomske delatnosti, bez kojih čak nije ni moguće zamisliti zdravo funkcionisanje kapitalističkog sistema. Sa druge strane, najvero-

vatnije bi zapazio da je npr. kažnjiva pomoć prilikom samoubistva, što skandalozno implicira da pojedincu nije priznato ni punokrvo pravo na slobodno povlačenje sa ovoga sveta, odnosno odlaska iz života na način koji bi on sam(ostalno) i racionalno odredio. Ali ko mari? Ko bi kidao živce i trošio i inače škrto odmereno slobodno vreme za probijanje kroz pustinju i prašumu nacionalnih normativnih akata kada se već sasvim dobro zna da „pravo“ pravo stanuje negde drugde: ključne zabrane i naređenja izriču i sankcionišu vlastodržački organizmi, kao što su aparati EU, Evropska centralna banka, Međunarodni monetarni fond, NATO, misteriozna finansijska tržišta, bonitetne agencije, kolosalne korporacije, multinacionalne banke i druge ispostave globalne „države kapitala“ (odnosno bogataša)? Upravo zato je zauzimanje za „pravnu državu“ (*Rechtsstaat*) ili „vladavinu prava“ (*rule of law*) – najblaže rečeno – prilično dvosmisleno: postojeće pravo (ko ga zaista poznaje?) u mnogim ključnim aspektima nije „pravo“, pravo je pre svega za vladajuće klase, a podređenim masama dopušteni su samo snovi (halucinacije?) da njima ne vladaju ljudi (lopovi, koji imaju, prave i uzimaju novac), nego zakoni, i to ne „ekonomski“, nego pravi, pravni.

Tranziciona krađa odnosi se takođe i na vreme: (a) na prošlost, koja je milostivo prihvaćena samo onoliko koliko je moguće prikazati je kao – istina suviše dug i previše vijugav – preludijum za ustoličenje suverene i demokratske države, a inače funkcioniše uglavnom kao ogromna kuća strave, npr. kao podzemno skladište skeleta i poprište zločinačke revolucije, partijskog jednonumlja ili bezumlja, komunističkog totalitarizma, državne cenzure, krivičnog gonjenja proročanskih disidenata, svevidećih i svečujućih tajnih službi, sramotnog ograničavanja potrošačke slobode (famousne *freedom of choice*), političkog vladanja ekonomijom i drugih nedopustivih ideoloških zabluda (kao što su nesvrstana i miroljubiva spoljna politika, *de iure* društveno vlasništvo produkcionih resursa, radničko samoupravljanje, delegatski sistem, zavidna socijalno-ekonomska sigurnost, relativno umerena radna opterećenja, kvalitetno javno zdravstvo i školstvo, garantovan doživotni dohodak i bogata kulturna produkcija u najširem značenju); (b) na datu sadašnjost, tj. na vreme života, koje proždrljivo gutaju službene obaveze odnosno pripreme za njih, svakodnevna hodočašća na radno mesto i nazad kući (ako zaposleni srećnik uopšte ima svoj dom i dakle nije prisiljen da plaća privatniku da bi smeo da se odmori i prespava u njegovom stanu), psihofizičko oporavljanje (ukoliko je to uopšte moguće) posle napornog heteronomnog privredivačkog kulučenja ili aktivno traženje (odnosno simuliranje) plaćenog zaposlenja (i dan danas se smatra, da svaka opcija te vrste mora biti dobra/prihvatljiva, jer posao postaje i dalje sve ređi i zato – pa i kada je samo nadničarsko, prekarano, bedno „nagrađeno“, opljačkano svih prava ili „privilegija“, besmisleno, glupo/zagluglpljujuće i društveno sasvim nekorisno ili čak štetno – dragocenost *par excellence*, stresna i zamarajuća delatnost, za koju je potrebno pošteno se truditi i akrobatski, a ipak zahvalno savijati kičmu i naivno uništavati duh); (c) i najzad i na budućnost (kao vreme, koje je otvoreno za etičke/egzistencijalne i političke inovacije, eksperimente ili projekte), nad kojim se nadvija duga, gusta i hladna senka javnih i privatnih dugova (a i već prihvaćene obaveze, koje se nadovezuju na članstva u međunarodnim integracijama, naročito u udruženom evropskom svinjogojstvu).

Dobro. Gorući problemi, koje su dramatično osvetlili protesti i još detaljnije razotkrile sa ustancima povezane javne rasprave nisu nikakva folklorna posebnost („moje“) zemlje na sunčanoj strani Alpa. Zastrašivanje (pokradenih i sve bednijih) prodavaca radne snage,

iznuđivanje vlada zarobljenih u dužničku klopku, otimanje i ceđenje država, privatizacija javnog i zajedničkog – odnosno „akumulacija putem razvlašćivanja“ (Harvey, 2012: 210–217) – produbljivanje ekonomskih nejednakosti (stepenovanje eksploatacije), raspadanje socijalne države (s mukom stečenih i naglo iščezavajućih istorijskih tekovina borbi industrijskog radništva) i druge slične razvojne težnje su – sada već svakako opšte poznata – karakteristika „novog liberalizma“, tj. reakcije (politički, ekonomski, ideološki i kulturno ozbiljno ugroženih) vladajućih klasa na revolucionarno vrenje kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina prošlog veka. (Bembič, 2102: 40–49). Zato ne iznenađuje da se u ovoj poslednjoj (postmodernoj) razvojnoj fazi, svetskom kapitalističkom sistemu – odnosno „ekonomiji duga“ (Lazzarato, 2012: 23–28) – sve češće pripisuju zloslutni epiteti kao što su „kapitalizam skakavaca“ (Sloterdijk, 2009: 66), otimački, pljačkaški, iznuđivački ili „destrukivni“ (Klein). Drugim rečima: što više kapitalizam postaje „čist“ (Husson), deregulisan („oslobođen“) ili „nesputan“ (Harvey), ubedljivije izgleda sledeća jednostavna jednačina: kapitalistička ekonomija = kriminalna ekonomija ili organizovani kriminal (Galeano, 2011: 3–5); ova jezgrovita, a rečita formula očekivano – u skladu sa nepisanom normom moralno i politički korektne intelektualne produkcije – nedostaje u pravničkoj, ekonomskoj, pa čak i kriminološkoj udžbeničkoj literaturi (da ne bi nepotrebno ugrozili zdrav duševni razvoj odrastajućih osoba?). Sa druge strane, veći i letimični retrospektivni pogled otkriva da je to zapravo istorijska konstanta ovog društveno-ekonomskog sistema, karakteristika, koja je bila sigurno i najomiljenija – pre svega zbog bolnih uspomena na veliku privrednu krizu i zbog straha vladajućih od crvene opasnosti – u takozvanom zlatnom periodu posle Drugog svetskog rata (naročito u zapadnom svetu), tj. u kontekstu kejnzijske makroekonomske politike odnosno institucionalizovanog kompromisa između rada, kapitala i političkih elita, koje su upravljale nacionalnim državama. Ne zaboravimo: pobedonosni pohod buržoaskog gospodstva bio je stalno popločan jednim ili drugim nasiljem, npr. pljačkom, prevarama, fizičkim prisilama, kolonijalnim osvajanjem, porobljavanjem, mučenjem, masovnim ubistvima, ratovima, krivičnopравnom represijom, bezobzirnom eksploatacijom fabričkih radnika, javnim zaduživanjem, zelenaštvom, ekološkom destrukcijom, sistematskom i institucionalnom korupcijom, surovim sankcionisanjem vlada ili nacionalnih država koje su pokušale pravičnije da raspoделе materijalne resurse...

Ali, pažnja! Bez obzira na upadljivu nasilnost, iracionalnost, nepravednost i krvoločnost kapitalističke ekonomije, treba priznati da su tranzicioni ljudi – veliki, srednji, mali i patuljasti – sa odobravanjem ili čak oduševljenjem prihvatili pompezno i brzopleto ustoličenje novog režima. Zašto? Zbog stranačkog pluralizma, parlamentarne demokratije, samoograničavanja i podele državne vlasti na tri grane (koje se međusobno kontrolišu i uravnotežuju), ljudskih prava (i njihovih zaštitnika), nevladinih organizacija...? No, čini se da su ipak neuporedivo važnija bila očekivanja višeg („evropskog“) materijalnog standarda i nezadržive invazije zapadnih proizvoda, koji su u olovnim vremenima bili dostupni (u preskromnim dozama) samo s one strane gvozdene zavese. Komunističke vizije su možda privlačne kada ih vidiš na papiru (ni realni socijalizam sigurno nije bio bez opipljivih prednosti), ali šta bi čovek od krvi i mesa sa takvim milozvučnim idejama, kada se njegove gladne oči prilepe za mirišljave gumice za brisanje, mekani toaletni papir, blistavu kuhinjsku opremu, *fancy* keramičke pločice, lepo oblikovane garniture za sedenje, *sexy* donji veš, modnu odeću, vrtoglavi izbor

kozmetike, *coffees to go*, poslastice svih boja i ukusa, raznobojne salame na akciji, svetski priznate osvežavajuće napitke, prestižne automobile, kojima su u mračnoj nedavnoj prošlosti nemački turisti raspamećivali ovdašnje ljude i građane...

Ubrzo posle svečane inauguracije novog pravno-političkog i ekonomskog sistema, rasplamsala se živa (i neretko takođe žučna) intelektualna polemika: ko je najzaslužniji za to što je memljiva tamnica komunističkog totalitarizma eksplodirala u prah, a na njenom zgarištu naglo izrasla blistava robna kuća slobode? Književnici, pankeri, pozorišni ljudi, pisci tekstova koje je objavljivala *Nova revija*, disidenti (petlovi koji su prerano kukurikali), koji su na sopstvenoj koži osetili disciplinsku palicu represivnih organa, *Laibach*, nova društvena kretanja (borci i borkinje za priznavanje ugnjetavanih identiteta i životnih stilova), kritički sociolozi, liberalno misleći i preduzetnički raspoloženi partijci, novinari, koji su između redova šibali aberacije socijalističke ekonomije, pritajene krtice koje su unutar zvaničnih institucija bušile i cepale raspale kostime vladajuće ideologije, avangardni oglašivači, koji su vešto potpaljivali potrošački mentalitet i nacionalistička osećanja (npr. poistovećivanje sa idiličnim prilikama „moje dežele“), protagonisti alternativnog (sup)kulturnog stvaralaštva, nesalomivi klerici, koji su u pozadini (i često mukotrпно) održavali sećanje na dobra stara vremena, pogranični italijanski i austrijski trgovci... Očito, kandidata ima u izobilju. Ali, prečesto se zaboravlja – i to je svakako teška istorijska nepravda – na stvarni masovni pokret, koji je među prvima, a pre svega najočiglednije mobilisao „civilno društvo“. Da, radi se o automobilistima, pionirima privatizacije javnog prostora (uz malobrojnije graditelje ljupkih vikendica, do kojih su se odmora željni samoupravljači, dabome, dovozili uzorno uglačanim čeličnim konjićima), motorizovane glasnike neizbežne društvene i kulturne mutacije. Duboko udahnite i zapitajte se da li je iznenađenje, što je karakteristika krasnih novih vremena, koja još najviše bode oči, baš lustracija neuglednih socijalističkih krtija, koje su tako reći preko noći izgurala lepša, udobnija, prostranija, sigurnija i brža kapitalistička vozila, a ovu limenu revoluciju logično je pratila još i udarnička (iz)gradnja petlji na autoputevima, prostranih parkirališta i podzemnih garaža, poduprta mnogobrojnim oglašivačkim hvalospjevima i slavospjevima „svetom motoru“ (pomislite samo koliko je učenih traktata o političko-ekonomskoj slobodi trebalo mukotrпно preliterati na papir da ljudi sada više ne treba da crvene od stida kad vezuju sigurnosne pojaseve i nestrpljivo čekaju da odjure „tamo daleko u široki svet“). Da li je slučajnost što je jedan od kardinalnih grehova propalog režima bilo upravo bezosećajno ograničavanje (po sistemu parnih i neparnih brojeva) osnovnog ljudskog prava na vožnju privatnim automobilom? Da li je slučajnost što su povod za izbijanje mariborskih protesta bili baš radari, to izopačeno dete incestuoznog parenja javnih i privatnih partnera? Možda. Ipak: ako bismo morali da sažmemo kvintesenciju dostignuća „civilnog“ (još uvek idiotski veličanog) društva, ne bismo mnogo pogrešili kad bismo se odlučili za sledeću britku formulu: *wir leben Autos* (ili obrnuto?). Time, naravno, ne želimo da potcenimo sve neophodniju ulogu koju u ubrzanom životnom/radnom ritmu imaju i drugi mobilni predmeti, npr. telefoni, računari i – bar za „naše“ najuspešnije savremenike – novac, koji je sposoban još brže od automobila da odjuri na tajne račune u stranim bankama i u idilične poreske rajeve.

Bilo kako bilo, izgleda da se ljudi najradije podređuju vladavini stvari (koje su očigledno ubedljivije od sistemski kritičkih ideja). Što i nije paradoksalno: stvari je, konačno, lakše

zameniti nego političke zakone, ekonomske „zakonitosti“ i vlastodržačke elite. Na kraju krajeva, u većini slučajeva su planski napravljene tako da želimo ili čak moramo vrlo brzo da ih menjamo (ne zaboravimo da su otpaci – na žalost uključujući i ljudske – glavni proizvod tržišne ekonomije i poslovne racionalnosti). Dakle, ako ti nedostaju stvari (što je nesumnjivo pre pravilo nego izuzetak), možeš se („delegatski“) naslađivati bar njihovim fantastičnim medijskim slikama (koje na sreću nikada ne nedostaju). Sa druge strane su mašine – oruđe i oružje – verni i efikasni saveznici kapitalističkih gospodara: omogućavaju ukidanje radnih mesta (*labour saving technology*), nezaposlenost i *eo ipso* zastrašivanje otuđenih vlasnika žive radne snage, tradicionalno naklonjenih nepokornosti, lenčarenju, površnosti, izostancima zbog bolovanja, provodu i postavljanju „nemogućih“ zahteva.

Moja glava može biti balon

Ako me sećanje ne vara, tranziciono rađanje novog društvenog reda bilo je sa toplom naklonošću prihvaćeno i u krugovima koji se smatraju intelektualnima. To je razumljivo. Neprijatelj, koji je pobedonosno potučen, raštrkao se na sve strane i krajeve. Konačno se ipak dogodilo ono za čim „smo svi čeznuli“ (neki glasno, a opreznija većina tiše). Socijalističke konformističke maske bile su sa velikim olakšanjem odbačene na smetlište istorije (zajedno sa zvaničnim žargonom i obaveznim citatima klasika marksizma). Inteligencija, koja je i posebno privređivački/poslovno nadahnutna, statusno ambiciozna ili željna političkog angažmana (požrtvovanog rada za dobro naroda), sada ne mora da služi jednoj jedinog partiji: izbor je širi, a i prelaženja između demokratskih stranaka nisu teška, jer su njihove platforme u suštinskim dimenzijama više ili manje jednake. Novopečenoj – i zato, dakle, i za svakovrsne dečje bolesti prijemljivoj – državici krvavo su bili potrebni stručnjaci za ubrzanu izgradnju normativnog i institucionalnog uređenja. Trebalo je brzo prevesti evropske propise i potražiti uzore u najboljim zapadnim praksama. Neuke mase bilo je potrebno podučiti šta je sada društveno poželjno ili bar prihvatljivo, što je – s obzirom na utečenu društvenu podelu i rangiranje intelektualnog rada – pre svega misija ekonomskih i pravnih stručnjaka: prvi znaju da kažu šta je neophodno, moguće i normalno (ili čak prirodno), a drugi objašnjavaju šta je naređeno, zabranjeno ili dopušteno u svetlu važećih normativnih akata. A o masovnoj duhovnoj nezi – odnosno o moralnom i estetskom vaspitanju – rutinski brinu popularni, razgranati komercijalni mediji: Kako se boriti protiv bora, celulita i drugih sramnih znamenja vazda preranog starenja? Gde kupiti kvalitetnu, a jeftinu robu? Šta je *de riguer* za ovaj ili onaj identitet ili životni stil? Kako naći, zadržati ili na lep način oterati partnera? Šta mora da zna svaka mlada mama, odnosno prosveteni roditelji? Kako do orgazma, koga ćete se drhtavo sećati sa velikim početnim slovom? Kako je moguće najbrže i najlakše naučiti blagodatnu veštinu pozitivnog razmišljanja? Šta sve treba uraditi i ostaviti da biste u optimalnoj formi što kasnije odjezdili u večna lovišta (da, potrebno je akumulirati i godine, ne samo trgovačke „tačke vernosti“). I tako dalje.

U euforiji tranzicione groznice, radikalna, protivsistemska/antikapitalistička kritika izgledala je kao sasvim nepotrebna (gundavo naklapanje u tri krasne ili mlaćenje prazne slame), diletantska, deplasirana, čak neozbiljna (detinjasta), neodgovorna, besramna i zlonamerna: „Ako se bečite na evropske standarde i manire, preselite se u Severnu Koreju ili

na Kubu.“ Lako je kritikovati, a teško je stvarati. Radije recite – kad ste već tako pametni – šta biste vi uradili? Osnujte stranku, okušajte sreću na izborima i videćete svoga boga. Štuca vam se za totalitarnim gulazima i montiranim krivičnim procesima? Uzvišena ste, elitistički arogantna duša, koja neće da prizna da je narod ili bar većina biračkog tela uvek u pravu? Muči vas zavist prema uspešnim? Želite da širite netrpeljivost ili čak neprijateljstvo prema bogatašima? Bolje se pobrinite da prikupite dovoljno stranih objava, koje su propisane za napredovanje i pridobijanje istraživačkih projekata, i uskoro će vam postati kristalno jasno šta je prava, čvrsta, objektivna, brojkama, grafikonima i dijagramima opremljena, vrednosno neutralna nauka. I još nešto. Očigledno volite da govorite o demokratiji, jednakosti, solidarnosti, skraćivanju radnog vremena, odnosno smanjivanju kraljevstva nužnosti, produkciji, koja će zadovoljavati potrebe ljudi, a ne lovaca na profit, zelenoj ekonomiji i tako dalje. I zaista ste sigurni da je većini ljudskih životinja, koje se roje po ovoj prenaseljenoj planeti, stvarno do ideala ove vrste. Zar ne vidite da ih više interesuje Liga šampiona, *reality shows*, plačljive telenovele, kipuće obline Kim Kardašijan, senzacionalna sniženja robe, igre na sreću i slične stvari. Da, a pre svega novac, božansko dobro, koje uslužno otvara dveri do svih drugih dobara. Nameravate li da pravite revoluciju sa ovakvim ljudskim materijalom?

Literatura:

- Bembič, Branko. 2012. *Kapitalizem v prehodih: politična in ekonomska zgodovina Zahoda po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Canfora, Luciano. 2006. *Demokracija: zgodovina neke ideologije*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Galeano, Eduardo. 2011. *Narobe: šola narobe sveta*. Ljubljana: Založba Sanje.
- Harvey, David. 2012. *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Husson, Michel. 2011. *Čisti kapitalizem*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Klein, Naomi. 2009. *Doktrina šoka: razmah uničevalnega kapitalizma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lazzarato, Maurizio. 2012. *Proizvajanje zadolženega človeka: esej o neoliberalnem stanju*. Ljubljana: Maska.
- Sloterdijk, Peter. 2009. *Srd in čas: politično-psihološki poskus*. Ljubljana: Študentska založba.

(Sa slovenačkog preveo **Slobodan Žikić**)